אַלעקסאַנדער דער ערשטער און „אסתר'קע" די דריטע.

פאַר דער גאַנצער צייט פון דער יודישער היסטאָריע, איז דער פאַל מיט רבקה-רחל, די שענע טאָכטער פון דעם געסוויז-שער יודישען פאָדראטשיק לייזער דע-ליאָן *) דער דריטער, ווען אַ יודישע טאָכטער געווינט די ליעבע פון אַ קעניג. עס איז שווער צו זאָגען, ווער פון די דריי אסתר'ס איז געווען שענער. אָבער עס איז קיין שום ספק ניט, אַז „אסתר'קע"—רבקה-רחל איז געווען די שענסטע פון אַלע דריי—מאָראַליש; איז געווען די ליבליכסטע, די ריינסטע יודישע טאָכטער.

בשעת ביי „אסתר" פון דער „מגילה" און ביי אסתר'קע, די געליבטע פת'ם פוילישען קעניג קאַזימיר, איז געווען גערעכענט פאַר אַ גליק צו האָבען אַ געקרוינטען געליבטען, איז רבקה-רחל און איהר טאַטע לייזער דעליאָן פון אַזאַ גליק ניט נתפּעל געוואָרען. לויט די יאָהרען ווייזען, איז זי אין יענער צייט געווען אַ קינד בערך פון 13—14 יאָהר. נאָר אַז מ'זאָל נעהמען אין בעטראַכט, אַז אין יענע צייטען, האָט מען צו 14—15 יאָהר, און זאָגאַר נאָך פריהער, קינדער שוין חתונה געמאַכט, איז ניט שווער צו דערלאָזען דעם געדאַנק, אַז דער

---

*) אינטערעסאַנט איז, אַז דער דאָזיגער גביר האָט וועניג געאַכט אויף זיין שפּאַניש-פּאָרטוגעזישען יחוס און האָט זיך שטאַרק מישתדל געווען אין די

קיסר אלעקסאנדער דער ערשטער, פילענדיג זיך מיט איהר, ווי מיט אקינד, האט זיך אין איהר פערליבט, ווי אין אפרוי.

אינטערעסאנט איז, אז אין דער איצט לעבעדיגער פאמיליע דילאן, ווייס מען נאר פון אלעקסאנדער'ס ליעבע צו דער שענער רבקה־רחל, ווי צו א קינד, און זיי ווייסען גאר ניט פון דער ראמאנטישער געשיכטע. דער ווילנער דר. דילאן און זיין מוטער (אן אוראייניקעל פון לייזער דעליאן), האבען מיר איבערגעגעבען, אז לויט, ווי אין זייער פאמיליע ווערט די מעשה דערצעהלט, פלעגט אלעקסאנדער אפט נעהמען די מיידעל רבקה־רחל אויפ'ן שויס, פלעגט גלעטען איהרע רייצענד שווארצע האר און זי האט געשטיפט מיט זיינע קייזערליכע עפאלעטען און ארדענס. זיי האבען זיך אבער געוואונדערט, ווען איך האב זיי איבערגעגעבען די איינצעלהייטען פון די בעציהונגען צווישען דעם קיסר און דער יודישער שענהייט, לויט ווי נעסוויזשער יודען האבען מיר דערצעהלט. אט די איינצעלהייטען ווייזען דייטליך, אז אלעקסאנדער דעם ערשטענס ליעבע פאר דאס יודיש קינד איז ניט געווען—קיין קינדער־שפיל... (דר. דילאן און זיין מוטער זענען אויף זייער לעבען קיינמאל אין נעסוויזש ניט געווען).

אט ווי נעסווישער יודען האבען מיר דעם דאזיגען מערקווירדיגען ראמאן געשילדערט: לויט דעם קיסר'ס פערלאנג, פלעגט לייזער דע־ליאן אפטמאל שיקען זיין יונגסטע טאכטער צו איהם מיט א שליחות, (דער קיסר פלעגט איינשטעהן טאקי אין דע־ליאנ'ס זאלע) און אלעקסאנדער'ס קאבינעט איז, מסתמא, געווען נאהענט צו לייזער דעליאנס וואוינונג.

אז די מיידעל פלעגט קומען צום קיסר אין קאבינעט, פלעגט זי זיך האלטען זעהר ערנסט און שטעהן נעהענטער צום טיר. אמאל האט דער קיסר געוואלט צו סייטלען די טיר פון אינעווייניג, איז זי צונעלאפען און—אבגעקייטעלט. ער האט נאך אמאל געוואלט צו קייטלען, האט זי נאך אמאל אבגעקייטעלט...

ענדליך האט דער ראמאן אנגענומען אן ערנסטען כאראקטער. אלעקסאנדער האט אפען געבעטען דע־ליאנען, ער זאל איהם אבגעבען זיין טאכטער. דע־ליאן, וועלכער האט זיך געהאלטען שמאלץ און פריי מיט'ן קיסר, האט באלד געענטפערט, אז די יודישע תורה ערלויבט ניט אבצוגעבען א טאכטער ניט קיין יודען. דער קיסר האט גאר נישט בעמערקט דערויף און איז באלד אוועקגעפאהרען אין א ברוגז'ער שטימונג.

דע־ליאן האט זיך אבער באלד געכאפט: וואס האט ער דא געטאן? ער איז אוועקגעלאפען צום רב, צו ר' מאיר'קען, און איהם דערצעהלט די מעשה. ר' מאיר'קע, און ער אליין אויך, האבען זיך דערשראקען. דאס שמעקט דאך מיט א סכנה פאר אלע יודען... און וואו עס איז נוגע אין „פקוח־נפש״, פאר'ן כלל ישראל, איז דעם איינצעלנעם, דעם פרט, ניט בלויז מותר, ער איז אויך מחויב צו ברענגען א קרבן...

מ'האט גלייך געזעצט א בית דין און דער בית דין האט גע־פסק'ענט, אז דער יודישער טאטע מעג און מוז ברענגען זיין טאכטער פאר א קרבן צוליב דעם כלל־ישראל.

לייזער דע־ליאן האט גלייך געהייסען שפאנען פערד און האט זיך געלאזען אניאגען דעם קיסר. ער האט איהם דעריאגט אין דער שטעדטעל רידאווקע. ער האט איהם געמעלדעט זיין איינוויליגונג. עס איז שוין אבער געווען שפעט... דער קיסר האט א מאך געטאן מיט'ן האנד: „נע־נאדא״! מ'דארף ניט!... און ניט רעדענדיג מיט איהם מעהר קייןווארט, איז ער געפאהרען ווייטער.

עס איז לייכט זיך פארצושטעלען, וואס פאר א טעג יודען האבען איבערגעלעבט נאך דער מעשה. מ'האט ערווארט א שרעקליכע נקמה. מ'האט זיך גערעכנט אויף גזרות.

אין דער אמת'ן איז דאס געווען אונגעהערט. ווען דאס וואלט געהאט פאסירט מיט דער טאכטער פון דעם גרעסטען און פאר־נעהמסטען פירשטען, וואלט מען אזא צופאל געהאלטען פאר דער גרעסטער עהרע און א גליק. דערפון וואלטען ענטשטאנען נייע משפחות פונ'ם העכסטען יחוס. דאס וואלט פילייכט געווירקט אויף פאליטישע געשעהעניסען, וואלט געשאפען נייע עפאכען אין דער היסטאריע. די

משפחה דע־ליאָן וואָלט אפשר איצט בעלאַנגט צום העכסטען רוסישען אדעל, וואָלט געווען פערוואנדט מיט'ן רוסישען קייזערליכען הויף...

נאָר לייזער דע־ליאָן האָט בעסער געוואָלט געבען זיין טאָכטער א וואוילען יודישען יונגעל פאר א מאַן, איידער צו זעהן זי אין דער ראָלע פון א קעניגליכער קעבס־ווייב און אפילו פון אזא גרויסען און מעכטיגען וועלטהערשער, ווי אלעקסאנדער דער ערשטער איז דעמאָלט געווען.

די מורא אָבער פון די נעסוויזשער יודען איז געווען אומזיסט. קיין גזרות, קיין צרות אויף יודען זענען ניט געקומען.

דערפאַר אָבער האָט זיך אין גיכען אויסגעגאָסען דער צאָרן אויף לייזער דעליאָן און זיין הויז. מ'האָט איהם ארעסטירט און בע־שולדיגט, אז ער האָט געמאַכט פאַלשקייטען אין זיינע פּאָדראַדען; זיין פערמעגען האָט מען קאָנפיסקירט; זיינע אָרדענס צוגענומען; צוגענומען פון איהם אלע רעכט, און יאָהרען לאַנג האָט ער געשמאַכט אין טורמע.

דאָס איז אָבער, א פנים, ניט געשעהן גלייך נאָך דער געשיכטע מיט זיין טאָכטער. וואָרום ער האָט נאָך, ווי עס זעהט אויס, צייט געהאַט חתונה צו מאַכען זיין יונגסטע טאָכטער, די העלדין פון אלעק־סאנדער דעם ערשטענ'ס ראָמאַן. ער האָט זי חתונה געמאַכט נאָך מיט מעהר שיק און פּראַד, ווי די פריהערדיגע קינדער. אָט דער יונגסטער איידעם האָט מיט איהם געטיילט זיין שיקזאַל. נאָך מעהר: ער אליין איז שפּעטער בעפרייט געוואָרען. מ'האָט איהם צוריקגעגעבען זיינע רעכט, זיינע גיטער. דער איידעם אָבער האָט יאָהרען לאַנג געפוילט אין אָסטראָג און איז דאָרטען געשטאָרבען.

האָט דער דאָזיגער פאַלען פון לייזער דע־ליאָן געהאַט א שייכות צו דער אויבען דערצעהלטער געשיכטע מיט זיין טאָכטער? איז דאָס געווען נקמה?...

מעהר איינצעלהייטען וועגען דעם ווייטערדיגען שיקזאַל פון אָט דעם יודישען פּאָדראַטשיק און „תקיף" האָב איך ניט געקענט דערגעהן אין נעסוויזש. ס'איז מעגליך, אז אלעקסאנדער דעם ערשטענס

פערליבענעס אין דער שענער רבקה־רחל איז געווען בלויז איינער פון די הונדערטער טעמפּעראַמענט־קאַפּריזען, וואָס טרעפען אָפט אין די קייזערליכע הויפען. ס'איז מעגליך, אז די גרויסע פּאָליטישע געשע־העניסען פון יענער צייט, וואָס האָבען אלעקסאנדער דעם ערשטען אויפגעהויבען צו דער ראָלע פון א וועלט־הערשער, און ער האָט אין פּאָליטישער גרויסקייט און מאַכט קאָנקורירט מיט נאַפּאָלעאָנען, ס'איז מעגליך, זאָג איך, אז, אלס העלד פון א וועלט־דראַמע, האָט אָט דער מעכטיגסטער קיסר פון אייראָפּא באַלד נאָך זיין פערלאָזען נעסוויזש, פערגעסען זיין ראָמאַן מיט דער יודישער מיידעל. עס קען זיין, אז דער אונטערגאַנג פון דעליאָן איז א נאַטירליכע פאָלגע פון זיין ניט סימ־פּאַטישער ראָלע פון א מין פיסקאַל, וואָס ער האָט געשפּילט פאַר דער רוסישער רעגירונג. ס'איז מעגליך, אז די פּוילישע מאַגנאַטען, וואָס האָבען פאַר איהם מורא געהאַט און איהם געהאַסט (א סימן זיין קאָזאַקעדוואַך) האָבען באַלד בעמערקט, אז ער האָט אָנגעוואָרען זיין פריהערדיגען חן ביי דעם קיסר, און אזוי ווי זיי האָבען געהאַט פער־בינדונגען אין די רוסישע העכסטע פענסטער, האָבען זיי אויסגענוצט די געלעגענהייט איהם צו בעגראָבען.

פון דער אַנדער זייט איז אָבער א רעטעניס: פאַרוואָס האָט זיך אויסגעגאָסען דער גאַנצער צאָרן אויפ'ן איידעם, וואָס איז נאָך געווען זעהר יונג. און ווען ער האָט אין די פּאָדראַדען, אויפ'ן שטויגער פון אלע פּאָדראַטשיקעס, געמאַכט פאַלשקייטען, איז ער דאָך געווען ניט מעהר, ווי א ווערקצייג אין די הענד פון זיין שווער. ביי וועמען ער איז געווען אין די פּאָדראַד־עסקים.

עס לאָזט זיך אויך ניט גלויבען, אז אלעקסאנדער דער ערשטער מיט זיין כאַראַקטער פון א „נוקם ונוטר", מיט זיין יעזואַטישער נאַטור, (ווי עס זאָגט אויף איהם עדות זיין איינענער אייניקעל—גרויספירשט קאָנסטאַנטין מיכאַילאָוויטש אין זיין ווערק איבער זיין זיידען) זאָל לאָזען אין גאַנצען אונבעשטראָפט די „חוצפה" פון א יודעל, וואָס האָט געוואַגט צו שטעלען זיך געגען זיין ווילען, דעם ווילען פון אזא וועלטהערשער, פאַר וועלכען, אייראָפּעאישע קיסאָרים האָבען זיך

געבויגען.

טרויעריגער אָבער איז נאָך געווען דער שיקזאַל פון דער שענער רבקה־רחל. פאַראַן נאָך אין נעסוויזש זקנים, וואָס געדענקען איהר. ניט פון יענער צייט פון איהר גלאַנץ, פון איהרע גליקליכע קינדערש׳ע יאָהרען, נאָר פון איהר שרעקליכער, טרויעריגער עלטער. א קינדערלאָזע, אן עלענדע, א פאַרלאָזענע, האָט זי זיך, אין גרויס אָריטקייט און נויט, געוואַלגערט אין נעסווידשער הקדש, האַלב־וואַהנזיניג פון די גרויסע צרות, וואָס זי האָט איבערגעלעבט, און דאָרט אין הקדש איז זי געשטאָרבען.

ניט פאַרדינט אַזאַ סוף, האָט די, וואָס האָט פערוואָרפען די ליעבע פון א הערשער און ניט געוואָלט פערבייטען די עהרע פון א צנוע׳דיגער יודישער טאָכטער אויף קייזערליכע פּאַלאַצען...